

InfoMigjorn

Butlletí digital
sobre llengua
catalana

Núm. 1.384

10 de juliol del 2018

POMPEU FABRA (1868-1948)

per

JOAN COROMINES

Presentació

per **Jordi Ginebra**

Catedràtic de la Universitat Rovira i Virgili
Comissari de l'Any Pompeu Fabra 2018

El treball "Pompeu Fabra (1868-1948)", que forma part de l'apartat "Els mestres recordats" del llibre *Lleures i converses d'un filòleg* de Joan Coromines (Barcelona, Club Editor, 1971) és el resultat final d'un llarg procés de redacció. De fet, Coromines, que encara havia de viure 26 anys, no tornarà a escriure més sobre Pompeu Fabra, si exceptuem el breu article de circumstàncies "Pompeu Fabra: 25 años de su muerte", que va publicar al *Diario de Barcelona* dos anys després (el 23 de desembre de 1973). Per tant, aquest treball es pot considerar la seva aportació definitiva, escrita amb consciència que ho serà, per al coneixement de la figura de Fabra.

InfoMigjorn és un butlletí setmanal que recull informacions d'actualitat sobre llengua catalana.

ISSN 2462-7003 Elaborat i distribuït per la Xarxa de Mots

Subscripcions: <http://migjorn.cat/alta.php> Adreça de contacte: infomigjorn@migjorn.cat   @InfoMigjorn

El treball té un gran valor. Proporciona, sempre de primera mà, informació de dos aspectes complementaris de la figura de Fabra. Del que en podríem dir “el perfil humà”, d’una banda, i del valor de la seva obra com a lingüista, de l’altra. En la primera part Coromines passa revista, amb reverència i afecte, “a tots els talents que adornaven la personalitat intel·lectual de Fabra”. És el resultat de la reacció contra unes paraules de Carles Riba que havien ofès profundament Coromines; unes paraules amb què Riba havia qualificat Fabra d’home de cultura mitjana. En la segona part Coromines fa una valoració detallada de Fabra com a lingüista descriptivista: el situa en el marc de la història de la lingüística catalana (després tornarem sobre aquest punt). En la tercera ofereix informació sobre l’interès de Fabra per la toponímia i l’onomàstica, una faceta en general poc coneguda pels admiradors del Mestre. En la quarta, evoca anècdotes divertides i curioses de la vida i el funcionament de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans. En la cinquena, evoca anècdotes de la vida de Fabra de mena més diversa. I, en la darrera (després en donem alguna dada més), fa una valoració general de l’obra de Fabra, i després pondera les qualitats de la gramàtica pòstuma, editada el 1956.

L’inici de tot plegat és l’article “Pompeu Fabra, lingüista”, que Coromines va publicar el 1934 en l’opuscle que l’Associació de la Premsa de Badalona va editar en homenatge a Fabra amb motiu del seu nomenament com a fill adoptiu de la ciutat. En aquest article Coromines feia palesa la seva preocupació pel fet que Fabra, que llavors gaudia de la màxima popularitat com a codificador del català, no fos valorat com a romanista. Cal tenir en compte que en aquell moment la lingüística romànica estava consolidant-se com a disciplina acadèmica i científica a l’Estat espanyol, i els professionals que hi treballaven –o una part dels professionals que hi treballaven– tenien la prouja de fer notar que l’activitat a què es dedicaven tenia poc a veure amb el que la gent entenia com a *gramàtica* (que era el que avui anomenem *gramàtica normativa*). Volien fer entendre a la societat que ells es dedicaven a una activitat més alta: a una ciència, que es deia *lingüística* (que era el que avui anomenem *gramàtica descriptiva*).

Fabra havia estat el primer que a Catalunya havia treballat en l’àmbit de la lingüística romànica (si n’exceptuem certs precedents com Milà i Fontanals), però la seva dedicació a l’establiment de la normativa del català va apartar-lo d’una possible carrera acadèmica brillant com a lingüista (com a romanista descriptivista). I Joan Coromines, que se sentia lingüista i que valorava Fabra com a mestre en lingüística romànica, volia que els catalans fossin conscients de les aptituds i les aportacions de Fabra en aquesta àrea.

Posteriorment Coromines va refer i ampliar l'article i, amb el títol "Fabra, lingüista", el va publicar al desembre del 1963 a la revista *Serra d'Or*, en un número especial dedicat al cinquantesè aniversari de les *Normes ortogràfiques*. (Fixem-nos que el títol dels dos articles no és ben bé el mateix, perquè al del segon no hi ha el nom de fonts.)

Coromines va publicar un tercer article homònim –en aquest cas de nou amb el nom de fonts: "Pompeu Fabra, lingüista"–, que no era ben bé, però, una ampliació dels anteriors. Va aparèixer el 1971 al volum col·lectiu *8 conferències sobre Catalunya* (Barcelona, Proa). Es tractava del text d'una conferència sobre Fabra que Coromines havia pronunciat l'any 1968 a la Sala Pleyel de París (inicialment havia de tenir lloc a la Sorbona, amb motiu del centenari del Mestre, però no va ser possible pels aldarulls provocats pel Maig del 68). La conferència s'havia fet en francès, i el text va ser publicat en català, amb traducció d'Enric Roig. El text recollia el contingut de l'article de 1963 (però no del tot: hi ha passatges del text de 1963 que no retrobem en el de 1971), però, sobretot, incorporava material nou: uns passatges dedicats a passar revista dels talents que adornaven la personalitat intel·lectual de Fabra, uns passatges dedicats a tractar de l'interès de Fabra per la toponímia i l'onomàstica, i uns passatges amb l'evocació d'anècdotes de la vida i el funcionament de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Finalment, el mateix 1971 Coromines publicava el treball "Pompeu Fabra (1868-1948)", que és el que presentem aquí. Aquest treball reproduïa en primer lloc, íntegre, el text (del qual hem parlat en el paràgraf anterior) "Pompeu Fabra, lingüista" del volum *8 conferències sobre Catalunya* (amb la intercal·lació d'un paràgraf nou que evocava la proclamació de la República catalana per part de Macià) i, a més, incorporava un extens enfilall d'anècdotes de la vida de Fabra. Són anècdotes narrades per un admirador incondicional, i explicades amb una curiosa atenció a l'objectiu de tot plegat: deixar per a la posteritat una figura de Fabra indiscutible i consistent, sense esclatxes. El text es tanca amb la reproducció, íntegra, del prefaci, redactat i publicat el 1956, que Coromines havia escrit per a la gramàtica pòstuma de Fabra.

En conjunt, doncs, el treball que presentem és de lectura obligatòria per a tot aquell que vulgui conèixer Pompeu Fabra més a fons. És també, finalment, un testimoni bonic –i intel·ligent– de fidelitat i d'amor a un mestre. I potser, al capdavall, això és el que més impacta.

OFERTA DE SUBSCRIPCIÓ

Subscriviu-vos a [InfoMigjorn](#) ara i us regalem un exemplar del llibre *Un pam de llengua. Una tria d'articles d'InfoMigjorn*, amb una selecció del material publicat a InfoMigjorn, o bé *El borum i els gospins*, l'últim llibre d'Eugeni S. Reig sobre el lèxic d'Alcoi.

L'abonament anual (persones físiques)* són 20 euros.

Empleneu aquesta butlleta i envieu-la per correu electrònic a infomigjorn@migjorn.cat o bé per correu postal a Xarxa de Mots, Travessera de Gràcia 238, baixos 1a, 08024 Barcelona.

Nom i cognoms:

Adreça electrònica:

D'on sou?

Opció A. Domiciliació bancària. IBAN (24 xifres):

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Opció B. Ingrés o transferència de 20 euros a un d'aquests dos comptes:

- CaixaBank ("la Caixa"): **ES31 2100 0807 7802 0113 0452**
- Banc de Sabadell: **ES67 0081 0077 8400 0145 6056**

En fer la transferència, indiqueu **el nom** complet i l'**e-mail** on voldreu rebre els butlletins.

Opció C. Pagament per PayPal o bé amb targeta de crèdit: visiteu la pàgina <http://www.migjorn.cat/okalta.html> i feu clic al botó "Subscriure-s'hi".

Per a qualsevol dubte o consulta, escriviu a infomigjorn@migjorn.cat

* Subscripcions institucionals: 50 euros, amb dret a rebre el butlletí en cinc adreces.

D'acord amb la legislació sobre protecció de dades, en subscriure-us incorporarem les vostres dades al nostre arxiu. Teniu dret a sol·licitar l'accés a les vostres dades, modificar-les o cancel·lar-les escrivint a infomigjorn@migjorn.cat.

Pompeu Fabra (1868-1948)

per **Joan Coromines**

Lleures i converses d'un filòleg (Barcelona: Club Editor, 1971), pàg. 393-417*

No fou sense una emoció molt íntima que vaig pujar en una càtedra d'alt prestigi per parlar d'aquest gran català. Records molt estimats, en efecte, m'hi acompanyaven: el 1929 i el 1930 jo seguia en aquella càtedra parisenca les classes dels mestres que van formar-me; el 1939, un d'ells, Mario Roques, m'invitava a professar un curs de filologia catalana en el si de la seva de l'"École Pratique des Hautes Études".

M'invitaven a parlar de Pompeu Fabra en tant que lingüista. Es tracta d'una gran figura: un gran ciutadà, un gran patriota, per altra part un talent excepcional capaç de brillar en activitats molt diverses, i també un home extraordinàriament hàbil i ben dotat per conduir els seus conciutadans pels camins més útils a les essències col·lectives.

Però es tractava, abans que tot, de parlar d'ell en la seva qualitat de lingüista. Això, però, pot semblar tan natural que potser pensareu que no valia la pena de precisar-ho; car algú dirà: és ben sabut: la seva obra la va fer en el camp del llenguatge, en el de la llengua catalana; gairebé, doncs, no es pot parlar d'ell a propòsit de res més. Això aviat és dit, i semblarà evident als ulls d'alguns. Però

* Agraïm al Club Editor l'autorització per a reproduir aquest text.

no és pas ben just. La personalitat de Fabra ultrapassava de molt i en tots els sentits els límits del llenguatge i de la filologia.

És sabut que va ser professor de matemàtiques i de química, i que les ensenyava a Bilbao pels volts de 1910. Només cal llegir alguns articles del seu diccionari referents a les principals ciències pures i aplicades, i observar la claredat, la precisió i alhora l'originalitat de les seves definicions, per adonar-se de fins a quin punt la seva cultura científica era vasta i sense llacunes. És una cosa que ja ha estat prou posada de relleu i en la qual tothom està molt d'acord.

Però de vegades hi ha hagut una tendència errada a disminuir la seva capacitat en el camp de la literatura i de les ciències humanes; i abans d'entrar pròpiament en el meu tema, val la pena que ens aturem sobre un punt tan important. Amb horror vaig llegir fa setze anys aquesta frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: "no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*" (2.ª edició del *Diccionari General*, pàgina XIV).

Doncs bé: això és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre que l'hauria hagut de conèixer millor. Però aquest home era un poeta –de molta força, i que volia per damunt de tot ser un gran poeta– i prou sabem que sovint és perillós de mostrar a un escriptor així tot el que hom pensa de la poesia, o si voleu de la poesia d'un cert nombre de poetes. *O genus irritabile vatum!* El cas és que Fabra devia témer la irritabilitat del seu col·lega; i no solament no era home per fer badades, sinó que bé ens podem permetre de dir que, quan calia, no deixava de recórrer a una honesta astúcia. I així degué creure prudent de presentar-se al seu col·lega com a menys interessat, i menys al corrent en literatura, que no ho era en realitat. És fàcil de percebre que el credo literari de Fabra no coincidia del tot amb el de Riba, i en tot cas es veu clarament que les idees estilístiques dels dos col·legues eren molt diferents, puix que llurs estils respectius són ben diversos i àdhuc oposats; basti, com a contraprova, la nota agredolça que el mateix Riba deixa anar en aquest prefaci, sobre l'estil de Fabra. Es comprèn, doncs, que el mestre de la filologia catalana afectava sovint, davant Riba, de ser molt menys savi i menys interessat en literatura que no ho era de fet. D'una manera general, aquesta fou la seva actitud general enfront de tots els literats. Prou s'adonava que un aire una mica audaç i emprenedor en matèries literàries el podria perjudicar més aviat que ajudar-lo en la seva missió d'unificar la llengua literària. La susceptibilitat gairebé femenina dels pontífexs d'ateneu i dels

caps de les capelletes literàries no hauria pas deixat, ara i adés, de sentir recel o gelosia de la personalitat literària una mica massa forta d'un col·lega; mentre que ell necessitava, i acabà per obtenir ja en vida, el concurs de tothom. Heus ací per què deixava que la seva modèstia natural estengués un vel molt fi sobre aquells coneixements seus que no havien d'ajudar-lo a fer triomfar la seva autoritat allà on sabia que era necessària per als interessos de tots els catalans. Però els seus contemporanis, si més no els més dotats d'intuïció i que més familiaritat tenien amb ell, no s'enganyaren mai per aquesta habilitat.

Meravella, doncs, de veure que Riba vagi pendre aquesta actitud al peu de la lletra, i ens preguntem si no és que ell mateix cregué oportú d'afectar creure-hi un poc més que no hi creia en el fons: era una manera de disminuir la importància de les idees literàries i estilístiques de Fabra, que no eren pas idèntiques a les seves. Car per a tots els qui freqüentaven la relació intel·lectual amb ell, és evident que Fabra era un home no solament dotat d'un bon gust literari natural, i d'un notable sentit literari i artístic, sinó també algú que disposava d'un judici crític superior, d'un tresor de lectures molt ampli i d'una informació enterament al dia de les tendències literàries d'Europa, tant les més recents com les més antigues. Per afirmar-ho, em fundo naturalment en el meu tracte quotidià amb ell a les Oficines de l'Institut, un any darrere l'altre, on es comentava l'actualitat de les novetats literàries barcelonines (i sovint les parisenses, etc.), i allà podíem sentir dels seus llavis tota mena d'observacions literàries inèdites i justíssimes. Però bastaria per sostenir aquestes afirmacions de recordar la seva reputació en els cenacles de L'Avenç i de l'Ateneu Barcelonès, i de referir-se a la seva obra de traductor, i a vegades de crític, en les col·leccions i en les revistes de la seva joventut, com *L'Avenç* i *Pèl i Ploma*.

Tothom sap que fou Fabra qui traduí al català *La intrusa* de Maeterlinck. Avui es recorda una mica menys que fou ell el traductor dels *Espectres* d'Ibsen –i diguem de passada que és una traducció directa del dano-noruec al català, escrita i representada el 1896, quan l'autor escandinau era completament ignorat en tot el món hispànic i només rares vegades havia estat traduït a d'altres llengües europees—. En fi, generalment s'oblida que va ser també l'introduïdor a la Península d'Edgar Poe, del qual traduí, pels mateixos anys, el famós conte *The Gold Bug*, títol que girava al català com *La Cuca d'Or*, amb una versió d'allò més reeixida i exacta. Ara bé, Poe, Ibsen, Maeterlinck: ser el presentador d'aquests tres cimals de la literatura de fi de segle, i haver-ho fet ja en el darrer decenni del segle XIX, ¿no és estar al capdavant de les seleccions literàries catalanes? Altrament, pels articles a què em referia es veu també que li era familiar la poesia de Mallarmé o de Baudelaire.

► Pompeu Fabra al seu despatx a l'IEC, 1930-1935 (ANC Arxiu Brangulí)

No sé pas si cal afegir que en literatura catalana, moderna i medieval, les seves lectures i els seus coneixements eren tan vastos com era segur el seu judici. Seria ben sobrer de dir-ho, si com a filòleg i tàctic consumat que era per damunt de tot, no hagués cregut prudent de dissimular els veredictes del crític que tenia en el fons, per tal d'evitar que les seves aprovacions o desaprovacions en literatura el situessin d'un costat o de l'altre de la palestra literària; quan, com a filòleg patriota, desitjava apassionadament no fer-se cap adversari en un terreny que al capdavant no era el seu per excel·lència. Passant per més indiferent en qüestions literàries del que era en realitat, li era més fàcil de restar allunyat dels debats literaris. Però que el seu gust en literatura catalana era refinat i així mateix ben personal, és el que ens prova aquella antologia del català antic i modern inclosa en la seva Gramàtica de 1912. Per una lletra que s'ha fet pública, sabem que Guimerà aprovà calorosament la tria d'un dels seus poemes per a aqueixa "selecta" fins al punt de renunciar-hi (com Fabra li demanava) als seus prejudicis ortogràfics, cosa que mai no va fer per ningú més.

Així mateix era un bon gust i un instint tant artístic com literari, el que d'una manera general adornava Fabra: car també hem d'afirmar que era home entès en pintura i en música; em recordo d'haver-li sentit elogis molt fins i penetrants de Cézanne i dels grans impressionistes francesos. Un gran amic nostre^[1] m'ha recordat que en un concert de l'Orfeó Català, després d'haver sentit una esplèndida selecció de Bach, que havia d'anar seguida d'un repertori de cançons

populars catalanes, se'n va anar silenciosament de la sala, ell catalanista integral, tot dient-li a cau d'orella: "Després d'això, deixem les cançonetes..." Patriota sencer i amb tota l'ànima, no era, però, xovinista en qüestions de gust, i el seu sentit crític en art, com en tot, era insubornable. Però també en això, es guardava de fer ostentació de les seves preferències, que només feia conèixer a amics amb perfecta comunió d'inclinacions.

D'altra banda la seva discreció en literatura i en tot altre coneixement, no obeïa pas solament a la seva prudència. Era cosa instintiva, una mena de pudor que li impedia de fer valer la seva superioritat fos en què fos, tret d'allò que era essencial per a la causa a què s'havia consagrat; i fins en això ho feia amb una contenció i un tacte exquisits. Quan parlava amb gent la llengua dels quals era molt impura i incorrecta, s'abstenia curosament de rectificar llurs faltes de llenguatge, i més encara, sovint passava (quan era forçós de repetir l'expressió) per valer-se ell mateix d'una forma més aviat defectuosa, mentre fos tolerable i corrent, a fi de no vexar el seu interlocutor semblant que li retreia una falta, si hagués emprat en lloc d'aquella un mot més correcte. En un mot, l'exhibició de tota superioritat repugnava fonament a la seva naturalesa; i era una mena de pudor intransigent, a menys que una raó absolutament objectiva i molt oportuna fes necessària la declaració, gairebé la confessió, d'aquesta superioritat.

Això feia que alguns sovint s'equivoquessin sobre la veritable extensió dels seus coneixements. I heus aquí que passo ara a un tema molt més acostat a la lingüística. Als ulls de certa gent, en efecte, passava per ser un poliglòt mediocre. Hom reconeixia que escrivia i parlava perfectament el francès, ultra les llengües hispàniques, però hi ha qui s'ha permès d'afirmar més d'un cop que no sabia les llengües clàssiques i que no coneixia gaire llengües modernes. Contra això he de protestar igualment, i aquí puc aportar un testimoni de força excepcional, car per la meua posició al costat d'ell a l'Institut i a la Universitat, vaig tenir infinites ocasions de posar a prova l'extensió real dels seus coneixements poliglòtics. Us puc garantir que coneixia a fons el llatí, clàssic i postclàssic; que sense ser un hel·lenista consumat, posseïa coneixements seriosos de grec; i que en el món germànic no solament era un entès molt erudit en la llengua anglesa de tots els temps, sinó que res no l'aturava en la comprensió de l'alemany, ni fins i tot de les llengües escandinaves (recordem la seva traducció d'Ibsen, i em consta que fou ell qui orientà el seu amic Torres Ferrer vers la traducció de Sigrid Undset). Sens dubte no es podia valer oralment de l'alemany, sens dubte solia recusar-se modestament quan es tractava de qüestions llatines que requerissin la capacitat d'un especialista. Però això no és ignorància, és objectivitat, és l'abstenció d'algú que no vol passar per savi en una ma-

tèria en què no té cap necessitat de ser-ho. En canvi posseïa absolutament a fons totes les llengües romàniques, i pel que fa a l'anglès, tenia en la fonètica i en la història de la pronunciació d'aquesta llengua un saber sense parió entre els romanistes, com ho va provar amb la seva *Gramàtica anglesa* en català, obra d'una profunditat magistral.

Quant a les llengües romàniques, és sabut que l'estudi del romanès era com el seu violí d'Ingres. Després explicaré com vaig haver de reconèixer que els seus coneixements dels dialectes de la llengua d'oc eren molt més extensos del que jo suposava. Altrament, dins la Romània, no es limitava pas a les llengües oficials del nostre temps sinó que s'estenia fins a les fases més antigues de les llengües literàries, i també als dialectes antics i moderns. Com que era jo qui ensenyava el francès antic a la Facultat de Lletres de Barcelona quan ell hi era el professor de filologia catalana i el president del Patronat de la Universitat Autònoma, sovint havíem de figurar junts en els tribunals d'examen dels estudiants de llicenciatura. Doncs una vegada, en un d'aquests exàmens, vaig fer traduir a un dels meus alumnes de francès antic un passatge difícil d'un autor del segle XII, Marie de France, ple de variants dialectals, d'arcaïsmes i de mots poc corrents, i vaig observar que en tot aquest passatge d'un miler de mots, que havia triat jo, d'improvís i sense consultar-lo, el Mestre hi comprenia absolutament tot, i només hi havia un sol mot (arcaïsmes extraordinari i bastant rar d'aquell poeta anglonormand) del qual m'hagué de demanar el significat.

Puix que ja hem passat revista a tots els talents que adornaven la personalitat intel·lectual de Fabra, ja podem entrar a valorar les seves realitzacions en lingüística. Però en primer lloc, ¿veritablement va ser un lingüista en el sentit propi del mot? Quan es parla d'ell, hi ha unanimitat a mirar-lo com un gran gramàtic, un universitari admirable, un patriota irreprotxable i sobretot com el restaurador per excel·lència de la llengua literària. En aquests aspectes és ja superflu de fer-ne l'elogi, i essent com és un tema tan freqüentat, ni tan sols cal parlar-ne gaire. Però sovint hom ha descuidat de parlar d'un altre títol d'admiració, que amb tot i no ser possiblement el més gran, és el que li pertany indubtablement de la manera més exclusiva. Fabra ha estat certament el primer i el més eminent dels nostres lingüistes.

La Lingüística no és la Filologia ni una mena de gramàtica superior; se'n separa pel fet d'implicar sempre un element comparatiu: els fets d'un sistema lingüístic els aclareix comparant-los amb els fets d'un altre sistema, adés un altre estat cronològic de la mateixa llengua, adés un altre llenguatge més o menys emparentat, adés un altre sistema ideal però concebible, adés és un mecanisme que forma part d'un sistema lingüístic en comparació amb un altre mecanisme par-

cial del mateix sistema; filologia i gramàtica es limiten a constatar, a registrar els fets de llengua, i en part a codificar-los, però no els expliquen, i si arriben a donar-ne alguna il·lustració és sense moure's del parlar observat, és a dir, al·ludint a d'altres fets pertanyents al mateix parlar.

Doncs és precisament pensant en aquests caràcters distintius del lingüista enfront del filòleg o del gramàtic, que dic que Fabra va ser, per cert, un filòleg i un gramàtic de primer ordre, però que també fou un gran coneixedor de la lingüística catalana i romànica en general, i que si aquest aspecte de la seva personalitat ha restat menys conspicu que els altres, en el fons, no per això ha estat menys remarcable.

La nostra llengua literària ha rebut d'ell la seva darrera mà, l'empremta definitiva que l'ha elevada a aquell grau de fixació en què l'esforç individual, ni que sigui el d'un home de geni, ja no podrà alterar-ne notablement la fesomia; però cal reconèixer que la marca que van deixar abans d'ell en el català literari Verdaguer i Aguiló, no fou menys profunda.

En canvi la lingüística va tenir en Fabra el seu primer adepte català. Milà i Fontanals ho hauria pogut ser, però es dedicà a d'altres coses, i no va deixar en aquest terreny més que un assaig, encara avui admirable, però breu i isolat. Balari i Mn. Alcover, per altra banda, es lliuraren a la lingüística amb fervor, però llur obra acaba essencialment en un fracàs; un fracàs certament molt erudit, però aquesta erudició, que a casa nostra no podia recolzar en una tradició filològica i lingüística, va ser per a ells més un llast que no un guiatge, per tal com en ells no anava acompanyada d'una dosi igual d'esperit crític. Així com així, la part millor de l'obra d'ells es limita a sectors molt particulars i molt estrets de la lingüística catalana: Alcover, a la dialectologia; Balari al període preliterari i a l'onomàstica, i encara només d'una part del territori nostrat. Sols en aquests sectors podem encara espigolar en les seves obres algunes idees reeixides, però aquestes idees es troben perdudes enmig d'una massa tan enorme d'errors, que el conjunt de llur obra lingüística va ser verament un fracàs i digne de ser oblidat, com de tota manera ja ho és gairebé del tot per la gent de bon sentit no especialitzada.

Contrastant amb això, l'esforç de Fabra per tal de crear una ciència lingüística del català va ser un esforç ben reeixit; només és que sense exhibir-lo ambiciosament com Balari, i ben lluny de fer-ne ostentació com sovint ho feia Alcover, aquesta ciència se la va guardar en gran part per a ell. Fabra pensava que hi havia coses més urgents. Car la bibliografia del Mestre, en lingüística, no és abundant i, cosa pitjor, ha estat sempre molt poc coneguda.

En aquest terreny no va arribar a publicar més que dos treballs una mica llargs i d'un abast bastant considerable. El 1906, quan tenia 38 anys, en un llarg article aparegut a la *Revue Hispanique* i titulat *Les e toniques du catalan*, publica la llei de la repartició dels dos timbres de la vocal catalana e, oberta i tancada, repartició que fins aleshores tots els lingüistes, començant per l'eminent romanista francès Paul Meyer, havien cregut arbitrària: Fabra va provar en aqueix estudi que aquesta repartició era sotmesa a una llei rigorosa, la qual va descobrir i publicar ell per primera vegada; per això en l'ensenyament universitari ens hem acostumat a designar aquesta norma com "la llei de Fabra". Per altra part, el 1907, publicava a la mateixa revista una recensió bastant llarga i molt aprofundida de la part catalana de la Gramàtica de les llengües romàniques de Meyer-Lübke i del *Grundriss der romanischen Philologie* de Gröber. És una obra tan important –més aviat que d'una ressenya es tracta d'una veritable refosa– que, sense tenir-la constantment en mà, aquestes dues obres fonamentals de la lingüística catalana serien totalment inutilitzables, de tan nombrosos que són els errors que va redreçar-hi. Si afegim que hi ha encara a la mateixa *Revue Hispanique* un resum de fonètica catalana degut a la ploma de Fabra, ens adonem que fou gràcies a la influència del seu amic francès Foulché-Delbosc, el gran hispanista director de la *Revue Hispanique*, que Fabra escriví els seus articles de lingüística pura.

Perquè, si fa no fa, aquests són tots els treballs de lingüística que va publicar en la seva vida. Cal afegir-hi un estudi molt breu (una dotzena de pàgines) sobre "Els mots àtons en el parlar de Barcelona", aparegut el 1913 en el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, i en el volum següent una recensió de la tesi doctoral de Pere Barnils sobre el dialecte d'Alacant, on Fabra amb mà de mestre reeixí a redreçar, mitjançant els exemples aplegats pel mateix Barnils, les conclusions equivocades de l'autor. I ara sí que ja hem enumerat tota la seva obra publicada en lingüística.

És clar que això no és dir que en les seves obres gramaticals no puguem veure, çà i enllà, altres fets i conclusions de gramàtica històrica –que ja és lingüística– però quan n'assenyala no ho fa mai per amor d'ells mateixos, sinó sempre per prestar suport a una norma que vol establir en la llengua literària moderna: així en la seva anàlisi de *La Coordinació i la Subordinació en els documents de la Cancelleria catalana en el segle XIV*, apareguda l'any 1926 en les Memòries de l'IEC, i en molts dels capítols de la seva *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912.

Per bé que en aquesta es tracti més de gramàtica que de lingüística, cal que diguem alguna cosa d'aquest llibre de 1912, que és indubtablement l'obra mestra de Fabra. [La va escriure pensant en un públic diferent d'aquell al qual dedica](#)

les seves altres gramàtiques. L'obra està datada a Biscaia, quan l'autor ensenyava en una gran institució cultural basca en llengua castellana. En aquest medi essencialment distint de Catalunya, tot i no ser hostil a les nostres coses, li reclamaven sovint una gramàtica catalana en castellà –llengua més accessible als bascos i als amics de les coses basques– i també li demanaven un tractat que contingués una doctrina gramatical menys limitada al tipus lingüístic barceloní o recent, que ha de predominar absolutament, per raons utilitàries, en les gramàtiques escrites per als catalans. I Fabra, sens dubte guiat també per l'ambició de guanyar algun lector castellà cultivat per a la nostra florent literatura, va escriure la seva gramàtica en castellà i es decidí a afegir-hi variants històriques i dialectals, que per al gran públic barceloní no eren del cas. Heus aquí per què la Gramàtica de 1912, en l'aspecte erudit i històric, és el tractat més informatiu en tota la llarga sèrie dels tractats gramaticals del Mestre.

Al mateix temps, Fabra, vint anys després del seu primer assaig gramatical de 1891, en començar la quarantena, acaba d'atènyer ara el seu cim vital i també el moment en què els seus coneixements de lingüística arriben al màxim d'amplitud i de vigor. Era la millor avinentesa per a una síntesi que constitueix una veritable summa dels coneixements. Després tornarà a Catalunya, on es dedicarà a llevar els darrers obstacles que s'oposaven a la unitat completa de l'ortografia, de la sintaxi i del lèxic del català. En la batalla que llavors es produeix, l'exhibició al públic de certs detalls no hauria estat sempre útil a l'obra d'unificació que era més urgent que cap altra. Per això els seus llibres gramaticals posteriors són més breus i alhora més exclusius. Però el lingüista especialitzat sap prou bé que mai com en la Gramàtica de 1912 el Mestre no va abordar tan copiosament, ni amb tal abast ecumènic o amb un caràcter tan històric, tots els aspectes i els detalls de la llengua. Malgrat tot, fins aquest llibre magnífic té encara més de contingut descriptiu que interpretatiu i la lingüística aquí no és, per dir-ho així, més que una mena d'espina dorsal damunt la qual tot s'aguanta, però que hi roman força amagada. I d'allí endavant, després de 1912, Fabra no publicarà més que llibres purament gramaticals i normatius.

En efecte, és que va considerar que la preparació i publicació de gramàtiques i diccionaris normatius era una tasca més urgent que els treballs de lingüística, i a aquesta tasca va lliurar-se sense descans fins a la fi de la seva vida. Però l'home de l'ofici en lingüística, tot llegint les obres normatives de Fabra, s'adona que en el fons s'hi troba una sòlida carcassa de lingüística, i pensa que el seu autor ha estat en el seu temps l'únic que ens hauria pogut llegir la gramàtica històrica, i fins i tot el diccionari etimològic del català, que han restat durant molt de temps el més gran desideràtum de la nostra ciència.

► Pompeu Fabra amb Josep Miracle, 1932 (ANC Casas i Galobarda)

Però la influència de Fabra en la constitució de la lingüística catalana, tant o més que per les seves publicacions, es va exercir pel seu contacte amb els seus col·legues, a l'Ateneu Barcelonès, a la Universitat de Barcelona (malauradament durant un període ben curt), i sobretot a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC. Cada dia, tot conversant, els comunicava una pila d'observacions justes i precises sobre aquest tema, i per altra banda amb els seus mots d'aprovació, o amb un silenci escèptic o reservat, els indicava a tothora, amb un judici seguríssim, quan anaven pel bon camí i quan es deixaven endur per la fantasia o per aparences enganyoses.

És veritat que no tothom entre ells es mostra receptiu davant aquesta orientació magistral: Griera no se n'aprofita gens. Montoliu i Barnils l'escoltaren un poc més, no pas gaire, però com que aviat deixaren la lingüística, la ciència en tragué ben poc profit. Però després d'ells, citar els treballs lingüístics que deuen al Mestre llur orientació o un impuls decisiu, seria fer la història de tota la lingüística catalana de la primera meitat del segle. Cal esmentar aquí sobretot els treballs sobre el llatí de Catalunya a l'Edat Mitjana per Nicolau d'Olwer, d'Estilística i de Lingüística Sincrònica de Carles Riba i d'Alexandre Galí, la publicació dels grans reculls lexicogràfics d'Aguiló i de Balari per M. de Montoliu, l'edició dels antics escriptors catalans en "Els Nostres Clàssics", de J. M. de Casacuberta. No hem d'oblidar tampoc d'afegir-hi personalitats que reberen les orienta-

cions de Fabra d'una manera més indirecta, per via escrita, però amb un resultat a penes menys eficaç: penso especialment en el valencià Sanchis Guarner, i en primer lloc en el menorquí Francesc de B. Moll, sens dubte continuador i deixeble d'Alcover, però la fesomia de les seves doctrines, i el seu estil de llengua i de construcció científica, són molt més prop dels de Fabra.

En fi, permeteu-me que defineixi jo mateix la meua obra en lingüística com un producte nascut sota els raigs de la influència fecundant del meu mestre. Quantes vegades parlarem d'aquestes coses durant cada un dels tres-cents i tants dies de treball de cada any del decenni que passarem plegats a les Oficines Lexicogràfiques: jo treballava davant mateix de la porta del seu despatx i ell en sortia dues o tres vegades cada matí, sovint més i tot, cada cop que es volia donar algun repòs, després d'haver acabat un capítol o una sèrie d'articles, i en totes les ocasions en què desitjava un canvi d'impressions sobre un problema complicat o més o menys digne de cautela. Després d'aquests canvis d'impressions m'aprofitava jo per saber el seu parer sobre les qüestions d'etimologia o de gramàtica històrica que em preocupaven, i m'admirava de veure que gairebé sempre ell ja havia pensat en aqueixes qüestions que jo creia ben verges d'estudi, i que em fornava, si no judicis, en tot cas arguments de gran força o almenys ben ponderats; i si més no, d'altres vegades, un complement a les meves reflexions, que per molt que fos ple de reserves o ocasionalment una mera aquiescència, no per això em resultava menys eficaç. Aquest intercanvi, que començà ben abans de 1930 en els jardins de l'Ateneu, i que va continuar per una nodrida correspondència en els anys quaranta, a l'exili, fou per a mi estimulanti i instructiu de debò.

Si es tractava de l'origen d'un mot, és clar que eren sobretot problemes catalans els que discutíem: em recordo per exemple d'haver-lo consultat i haver-ne escoltat consells sobre l'etimologia dels mots *òliba*, *deler*, *desempallegar-se*, *vijares*, *roldor*, etc., i que per altra part em va donar de vegades la clau d'etimologies inèdites que ell mateix havia trobat (per exemple *acunçar*, *afetgegar*, *cualbra*, *ramblatge*, *vet aquí*). Però això no es limitava estrictament al català, i per tant no és pas sols figuradament que en el prefaci del meu gran diccionari etimològic castellà em vaig referir a la seva influència inspiradora. Igualment és de canvis d'impressions amb ell que en part han eixit alguns dels meus treballs de gramàtica històrica (per exemple sobre els orígens de les diferents espècies de / palatal).

Per altra part, vàrem intercanviar i enriquir les nostres idees relatives a la fonètica i a la gramàtica dels dialectes occitans, en ocasió de l'establiment d'una ortografia del parlar de la Vall d'Aran, per al qual dreçàrem en col·laboració una

sèrie de normes ortogràfiques: em recordo de la lluíssor joiosa i entusiasta dels seus ulls, petits i aguts, quan ens posàvem a la tasca sobre aquest llenguatge romànic, certament emparentat però diferent del nostre. També em recordo, a propòsit d'això, del gust que demostrava a parlar amb mi de qüestions de llengua romanesa, acabat de sortir com era jo llavors de la càtedra de romanès de Mario Roques a l'*École des Langues Orientales Vivantes*.

Hi ha un terreny en la meva carrera científica, i certament tocant al llenguatge, que aparentment sembla haver-li restat sempre bastant estrany. Vull dir l'onomàstica i l'estudi de la toponímia. Però en el fons, fins i tot en això, havia treballat força, tan cert és que no hi havia cap aspecte de la nostra lingüística sobre el qual no tingués una cultura sòlida i punts de vista ben personals; al contrari, si no va publicar res d'Onomàstica, tenia una visió panoràmica molt ampla i ben fundada sobre la història i l'origen dels nostres noms de lloc, i en les nombroses excursions que férem plegats per les nostres muntanyes, sovint s'esqueia a fer al·lusió a etimologies toponímiques ben poc visibles, o a expressar-se amb una ironia ben merescuda sobre determinades idees de Balari, avui ultrapassades però que encara compten amb l'aprovació servil de més d'un col·lega.

En ocasió de l'establiment de l'ortografia dels noms dels municipis de Catalunya, és quan em vaig poder adonar de l'extensió de la seva excel·lent preparació en aquesta matèria, i de les reflexions prolongades que devia haver-li dedicat. La Generalitat havia assignat a la Secció Filològica de l'Institut la missió d'establir les grafies correctes d'aquest miler de noms; i, a proposta de Fabra, la Secció ho havia encarregat a una comissió de tres, és a dir ell mateix, com a president, i J. M. de Casacuberta i jo com a membres. Em feren l'honor d'assignar-m'hi el paper de ponent: havia d'aportar una documentació copiosa sobre cadascun dels noms, i àdhuc suggerir diverses respostes possibles als problemes de forma i d'ortografia, basant-me en les normes de l'ortografia general, en les dades de la història del nom, i en l'etimologia. No hi ha cap dubte que En Casacuberta em va ajudar molt a aplegar materials, però llur paper, tant el de Fabra com el d'ell, era més aviat el del jutge que el de l'advocat o del reporter, que era el meu. Doncs bé, Fabra tenia a bé atorgar-me una àmplia confiança, però feia sempre un paper de primer pla en les discussions, que duraren unes quantes setmanes. En conjunt tots tres estàvem d'acord, i en els problemes particulars més difícils, si hi havia contradiccions en aquesta comissió, eren més aviat desacords, per dir-ho així, de cadascú de nosaltres amb si mateix, pel fet que cada un veia el pro i el contra de les dues mateixes solucions possibles.

Doncs enmig d'aquests dubtes, encara que jo hi aportés una erudició més personal, era Fabra ben sovint qui assenyalava amb arguments molt fermes la resolució que convenia pendre. Creixells va dir molt justament que Fabra era l'home que no queia mai en el tort de presentar un argument feble com un argument fort, l'home que mai no havia pres una premissa per una conseqüència. Era amb aquesta lògica indefectible, amb aquest infal·libre sentit comú, que dirigia les nostres discussions; i no solament va reforçar o aprovar les solucions preconitzades pels seus dos col·legues més toponimistes, En Casacuberta i jo, sinó que sovint va saber collir, enmig d'un debat bastant dens, la raó decisiva que se'ns escapava o que no havia estat prou valorada de cap de nosaltres dos.

Em recordo que gràcies al seu suport clarivident és com vaig poder superar els escrúpols que En Casacuberta oposava contra la grafia de *Castellar de N'Hug* (en comptes de *Nuc*); doncs era abans que tot de raons etimològiques que es tractava en aquesta qüestió, i ell les va veure ben bé.

Per altra banda hi havia en aquest cas el gran problema referent a la grafia dels noms compostos, molt nombrosos, que comencen per *Mont-*: és a dir *Montserat*, *Montseny*, *Montoliu*, *Montcada*, etc.; jo sostenia que calia escriure'ls amb una *u* (com *Muntaner*, *muntar*, *Sant Llorenç del Munt*, etc.), i aportava per defensar-ho, ultra raons de coherència, el fet històric que provava que en aquests mots la grafia *u* va ser sempre predominant, sobretot a l'Edat mitjana; però per altra banda vacil·làvem a condemnar la grafia amb *o*, que és general i ben arrelada avui dia. Doncs bé, ell em persuadí que renunciés a la meua reforma, amb un raonament molt efectiu, si bé admetent la força del meu punt de vista. Em digué: "Estic enterament convençut que vostè té raó des del punt de vista històric; jo mateix he pensat a vegades que hauria valgut més escriure com vostè proposa; però com que al capdavant es podrà legítimament pronunciar amb *u* tot escrivint-ho amb *o*, segons les regles generals de l'ortografia catalana, i com que això és el que faran en tot cas la majoria dels catalans, ¿creu que val la pena de xocar contra una habitud gràfica que s'ha imposat des de fa segles? ¿Creu que és una bona ocasió aquesta de barallar-se amb la massa immensa i rutinària, i amb els seus mestres? Li quedarà perfectament el dret de constatar, en els tractats i els diccionaris toponímics que vostè no deixarà d'escriure, que la grafia amb *u* és la més respectable històricament, i que en el fons hauria estat més justa, però cregui'm, seria un gran error tàctic de voler imposar una reforma tan revolucionària en una qüestió d'un abast limitat i d'una bondat relativa, quan prou que ens veurem obligats a combatre altres grafies acostumades, en problemes més essencials". Em va convèncer completament, i no em costà gaire temps, al cap d'un o dos anys, de reconèixer que la decisió

que vam pendre, gràcies a ell, era d'un seny elemental, i que ni llavors ni mai no seria prudent de fer-hi cap rectificació.

Són només dos casos isolats que us he citat com a exemple; seria fàcil d'afegir-n'hi molts més, car es va tractar llavors de més d'un miler de noms, una gran part dels quals presentaven qüestions no menys espinoses.

* * *

Ja som gairebé al final de la tasca de la qual m'he encarregat: parlar de la personalitat de Fabra com a lingüista. Però tractant-se d'un gran home que ja no és viu, si ens limitem al seu aspecte intel·lectual en farem una evocació massa incompleta: serà massa seca i, per altra part, descuidarem els aspectes morals i afectius d'aquesta persona, sense els quals li hauria faltat aquest elixir subtil i misteriós: la vida. M'esforçaré, doncs, a reparar breument aquest defecte de la meva exposició.

Podríem resumir la rectitud de Fabra en un paradigma de totes les virtuts, majorment impressionant en tant que les practicava, no sols sense ostentació, sinó amb aquella mena de pudor que les cobria d'un vel delicat. Un mot seu ens ajudava sovint a mesurar tota l'extensió i la intransigència d'aquesta rectitud: l'adjectiu *ètic* prenia en la seva boca un to enormement seriós que un sentia venir de profunditats subliminals insondables, però revestides de parets fermes com la penya. Una vegada va ser atacat d'una manera despietada per algú que li devia molt, i que per enveja l'odiava: aquest atac li hauria pogut costar la llibertat i la seva petita fortuna, i en tot cas estigué molt a prop de costar-li la seva posició a les Oficines Lexicogràfiques pagades per la Diputació Provincial de Barcelona: si aquesta denúncia vil va fracassar fou només gràcies a una felicitat coincident. Doncs, ¿sabeu com la seva bondat explicava i gairebé excusava una tal traïció? "D'ençà –deia Fabra– que va estar malalt del tifus, va quedar tarumba". El seu natural bondadós preferia atribuir a una feblesa de la intel·ligència quelcom de molt més greu, degut a una tara moral.

Les seves conviccions polítiques i nacionals eren mantingudes amb una senzillesa i una força sense parió. Els meus ulls s'humitegen quan em recordo d'aquell 14 d'abril en què tornant de la proclamació Macià a la plaça de Sant Jaume, com magnetitzat, sense saber que ell hi era, vaig pujar a una hora desavinent l'escala de les nostres Oficines, on el vaig trobar inesperadament amb el seu amic Torres Ferrer: decidit, se'm va acostar amb els braços oberts i vam abraçar-nos, l'única abraçada que he rebut d'ell en tota la meua vida, mentre el cor ens batejava ben fort sota el pit, amb una exultació desbordant.

Segurament són les històries anecdòtiques les que millor contribueixen a evocar la gent que hem conegut. Les anècdotes abunden en el cas de Fabra i a ell li agradava de contar-ne, car és sabut que era un home d'excel·lent companyia. Però n'hi ha una que té el mèrit particular de no haver estat mai repetida després de la seva mort, i que quan la contava (i ho va fer moltes vegades) li feia espurnejar els ulls de tant riure. És la història de la Gusarapa.

Els actors d'aquest fet, a més a més d'ell, foren els membres de la Secció Filològica de l'Institut, en aquell moment: L. Nicolau d'Olwer, Josep Carner, Joaquim Ruyra i Lluís Segalà. No cal que us expliqui, segurament, qui eren els tres primers, homes eminents. Quant a Segalà, era el director propietari del "Colegio de Cataluña", de pobra i mesquina memòria, la traïció del qual no tenia cap mena d'atenuant possible, puix que es va produir l'any 1924.

A Segalà, que hom havia cregut un savi hel·lenista i que s'havia revelat, tan aviat com ingressà a l'Institut, com un pedant agafatós i pertinaç, un "ase carregat de grec" (tothom repetia aquesta frase anònima, degut a la seva perfecta i venjadora justícia), li havien confiat la tasca, bastant fàcil si bé pesada, d'establir la forma correcta en català dels noms propis de persona de l'Antiguitat hel·lènica. Amb una pesantor germànica, Segalà acomplia aquesta missió, sense el mínim sentit de mesura ni d'humor, acumulant dins una vella capsa de cartró una pila de centenars de cèdules corresponents a noms de quídams grecs, que presentaven casos insignificants, enutjosos i monòtons de problemes de forma o d'accentuació; i atabalava els seus col·legues, a propòsit de cada un d'aquests casos, amb el relat de fets biogràfics, mitològics i etimològics d'una durada inacabable. L'indulgent president de la Secció —el mateix Fabra— podia adreçar-li destres i discretes insinuacions; l'àcid gentilhome que era Nicolau d'Olwer ja podia deixar anar, amb una discreció aparentment distreta, eloqüents dutxes d'aigua freda: el vell mestre de minyons del "Colegio" no s'adonava de res. Atapeïda de cèdules, cada vegada més, la frèvola i allargassada capsa de cartró es corbava i gairebé es doblegava sota el pes de la paperassa.

Un dia en què Segalà es mostrà més desprietat que mai amb la seva erudició emmanllevada, fou interromput, amb alleujament de tots, per Ruyra, que aportava una de les seves doctes i amenes llistes de preguntes lexicals de la llengua viva. Ruyra intentava d'explicar, a desgrat de les interrupcions pertinaces de Segalà (que insistia a exigir la solució immediata d'una de les seves enutjoses minúcies), què s'entenia en el nord-est de Catalunya pel mot *gusarapa*: una gusarapa és una bestiola feréstega que s'esmuny amagadament a fora de les foscors bosquetanes, a fora d'un catau tenebrós o del mig d'un jaç

de fullam impenetrable: cos insinuant i tortuós com el d'una mostela, una fagina o una llesta guineu. “Sí —exclamà Carner—, és com aquest cedulari, que en té ben bé la forma”. Bonyeguda, tronada i pudent ja d'unes quantes capes de pols, bicorne, doblegada en tres per un pes excessiu, la llarga capsa de frèvol cartró s'havia anat tornant cada cop més semblant a l'esquerpa bestiola.

Des de llavors el famós receptacle quedà batejat amb el nom de gusarapa. Però Segalà es tornà més pesat que mai exigint tirànicament l'atenció del docte aplec, reclamada per tantes altres tasques, més importants, per a la seva erudició embafadora i trivial. S'estremien dient-se en començar les sessions: “Mentre En Segalà no torni a treure encara la seva gusarapa!”

Carner, que no l'havia pas batejada sense una certa mala intenció, alarmat com estava de la tenacitat inestroncable de Segalà, prescindint ja de tot mirament, es resolgué a l'últim a posar fi a aqueixa tirania, i va amagar la polsegosa capsa en un armariet dissimulat arran de terra. L'animaló s'havia eclipsat, i tots els esforços de Segalà per ressuscitar-lo van ser endebades. Abatut, ple d'amargura pels accessos de riure incontenible amb què sovint foren acollits els seus planys, Segalà acabà per resignar-s'hi, i aquells filòlegs de bon humor van passar uns anys diligents, en part oblidadissos, en part còmplices, però per fi a cobert d'aquella amenaça obsessionant.

Fins un dia que calgué retrobar un preciós manuscrit del Mestre, molt de temps deixat de racó; i fou llavors que Fabra, oblidada ja la mala passada de Carner, va obrir entre altres aquell armariet, i fent seguir, d'una estirada massa eficaç, la tronada capsa, el morro bonyegut de la bestiola aparegué massa al descobert perquè la ràpida intervenció de Carner impedís a Segalà de reconèixer-la. I aleshores el poeta, llestament i amb una alarma còmica, per tal d'esborrar les sospites del seu col·lega, s'afanyà a lliurar-la-hi; però cobrint-se la cara, com sota el pes d'un terror religiós, prorrompé en l'impromptu

A poc a poc,
guaitant ça i lla,
surt del seu cau
sota una tapa
— ai Segalà,
ni un punt no em moc,
sento un rau-rau! —
LA GUSARAPA!

* * *

Si les anècdotes són gracioses, posseeixen un mèrit independent de l'home que les visqué o del que les reporta. Però fins si no tenim gràcia a contar-les, l'anècdota és valuosa quan ens mostra un home enmig dels qui el voltaren en vida, amb qui hagué de pugnar, lligar-se o col·laborar, per fer la seva obra. Aquesta no l'he contada amb la gràcia que ell ho feia, però almenys ens deixa entreveure de quina manera convivia amb els seus col·laboradors més essencials. Les que podem llegir de Fabra no tenen fi ni compte si es tracta de la seva vida d'acadèmic, de professor, d'ateneïsta. D'aquestes, poques en podria contar que no siguin conegudes o que jo hagi viscut. Em limitaria a recordar, per exemple, que com Mn. Alcover s'oposés a l'adopció en català de la grafia *mm* (en mots com *immòbil*) dient que "són mots llatins i en llatí s'escriuen amb *nm*", Fabra, sense perdre la calma, suggerí que els llegís alguna oració llatina del seu breviari, "perquè tots plegats ja ho hem de menester". ¿Cal dir que l'honestíssim canonge cuità a reconèixer l'estranya obcecació que li inhibia la memòria?

Sí que, en canvi, podria parlar abundantament d'altres fets anecdòtics que vaig conèixer, i que ens el mostren en el seu contacte viu amb conciutadans que no foren aquests col·legues de l'Institut.

Fabra era un home d'amabilitat impertorbable, d'un tracte invariablement urbà i mesurat, a qui mai no mancà un somriure ni una acollida atent per als qui l'escometien, o els qui veia pel carrer i en les hores incomptables de viatge amb tramvia, des de la seva residència badalonina; per als pescadors que adobaven la xarxa a la platja, o per a la noia que se li acostava, ni que fos amb una capsa i una flor de paper. O per a mi, quan encara no em coneixia, i un cop em dirigí la paraula, no sense emoció meva en reconèixer el gran home, per demanar-me quina hora era: perquè ell no va portar mai rellotge (qui sap si perquè això el disculpava quan arribava tard a casa, retingut per una reunió inacabable).

Per això sempre m'havia sobtat la sequedat o eixutor amb què contestava quan el cridaven al telèfon. Tampoc en el telèfon no se li escapà mai un mot desagradable, una frase feridora, intemperant o de reny. Però el to de la veu, la reserva lacònica de la frase, solament allí es tornaven glacials, fins quan l'hi cridaven grans personatges. Jo seia prop del telèfon a les Oficines, i aquesta observació m'explica la impressió, no esborrada, d'una vegada que l'hi havia hagut de cridar perquè el meu pare feia llit. Aviat vaig comprendre el perquè d'aquest hàbit contret, quan vaig sentir les dotzenes de consultes de llenguatge que li feien cada dia: per a quantes qüestions espinoses, o malament o prematurament plantejades, el devien haver consultat! Sovint se'n planyia en penjar l'auricular: "n'hi ha que es pensen que això és un aparell automàtic, que tirant-hi deu cèntims en sortirà la resposta", solia explicar-vos.

És un lloc comú de ponderar la seva pulcritud, la seva finor, la seva habilitat, el seu caràcter equànime. Tot i que no ho feia sense afegir-hi grans reserves, jo havia sentit com el meu pare el comparava amb el gat, animal a qui Fabra demostrà sempre simpatia. “Ell mateix té alguna cosa de felí, en allò que els gats tenen de millor –solia dir-me–; l’única cosa que ell no farà és esgarrapar-te, i les seves habilitats no són mai deslleials. Però és suau, calmós i pulcre com ells; i no li agrada la baralla, però quan cal és intrèpid”. “Ja veus –em contava– com, amb la poca afinitat que ell sent per a tot el que és grosser, violent, anàrquic o plebeu, ell no em podia pas acompanyar quan jo feia d’apòstol; però quan van tancar-me a Montjuïc, i tota la ciutat s’estremia davant del jutge i fugia dels intel·lectuals obreristes, ell fou dels poquíssims que tot seguit em van enviar públic testimoni d’estima”. De fet, conservo un exemplar de la primera obra de Fabra, dedicat per ell al meu pare en els dies de l’empresonament; i una còpia de la carta amb què el meu oncle l’acompanyà quan l’hi va pujar el meu avi.

Que fàcil li hauria estat –ell que tenia amics a dojo en tots els partits polítics– de fer un pas que li estalviés, en l’extrema vellesa, el tancament a l’“Uruguay” i l’exili, duent a sobre el pes de la família, en un país estranger, que es preparava a capitular ell mateix davant d’un enemic implacable. Però aquest pas, ni el féu ni va assajar-lo mai.

Però no exagerem: Fabra era pacífic i era pulcre, però no era llamec de paraula ni de gustos. He llegit i sentit a dir que mai no va usar un mot incorrecte, ni va contar fets al·lusius a coses lletges. Sí, però tenia tan poc de precíós en l’expressió com en el menjar. És veritat que no bescantà mai ningú, ni mostrava cap gust a parlar de fets poc edificants, però recordo haver-li sentit retreure un mot molt gruixut i expressivíssim, aplicat per d’altres a una dona anònima. Acostumava a dir que hi ha paraules, parauletes i paraulotes, i que en certs moments totes eren lícites. Així com, per no humiliar ningú, era capaç d’articular un castellanisme, li plaïa de temperar la impressió d’austeritat que havia de dar la seva vida, mostrant-se decantat (més i tot del que de fet ho era) als plaers legítims de la vida, i a tots els esplais corporals. Per això deixava que exageressin la seva indulgència envers la bona tertúlia, el tennis, el bon tabac, el bon menjar i fins el bon beure. Picant-vos l’ullet us deia: des de jove vaig pensar que quan ja la vida no tingués per a mi goigs més intensos, encara em podria xalar si educava amb refinament els de la boca. Per això més d’un cop li vaig sentir dir que arribava l’hora de “fer un traguinyol”, i no s’estava d’emprar un terme de patent poc neta per tal de fer-nos entrar en boca. Però que poc lluny arribava per aquestes tresqueres! Ni en els moments de fred més sever, a l’alta muntanya, no li vaig veure espurnejar els ulls ni empassar-se més d’un gotet espirotós.

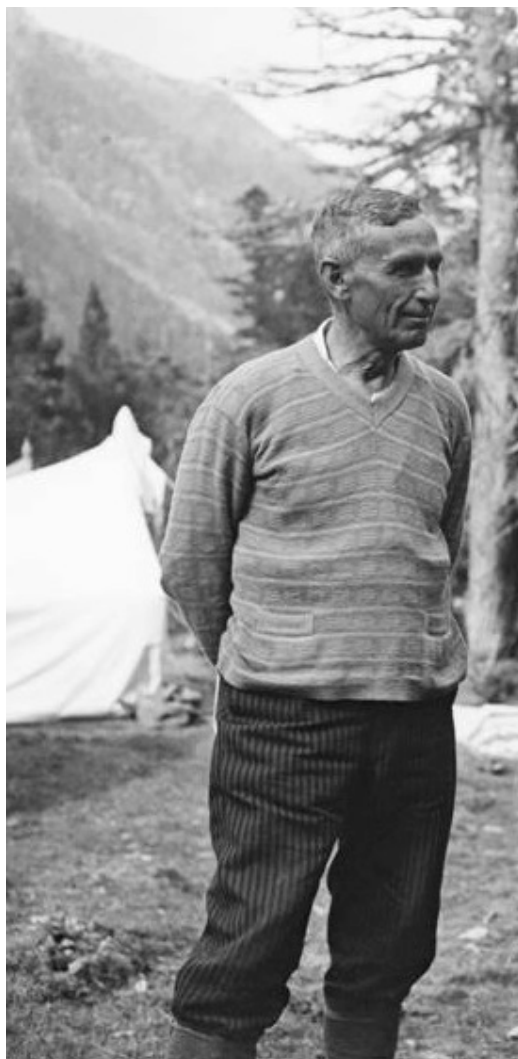
Ben cert que fruïa dels plaers de la taula, que si voleu tenia un poc de gastrònom, i que ell mateix ponderava el seu tirat al llamí, però no era ni gormand ni pròpiament un *gourmet*. Li agradava, però, que d'altres inflessin el volum d'aquestes inclinacions seves, o ho prenguessin com un pretext per dur-lo a fora: car d'això sí que era un adepte de debò.

Un gran amic us contarà d'aquell cop que, forçats a menjar i més menjar per la seva tia arenyenca, van haver de fer "recalcàndum" repenjan-se en un marge de l'hort, sense prou èxit, fins que cada un s'empassà mitja dotzena d'ametlles d'Arenys! Jo us parlaré de les vegades que l'induírem a anar a devorar un drac de pasta al catau llegendari de Vilardell, a assaborir bella ració de calçots a Sant Pau de Ribes, a travessar la Serra de Busa amb l'excusa de com es menjava de bé a can Jaques de Llinars... Per tal de riure –o somriure–, tots afectàvem de creure, i ell més que cap, que aquella era la raó: però l'autèntica, la màxima, era anar a fora, a flairar l'aire de muntanya, a amarrar de sol la nostra pell, i de vistes i llum els nostres ulls, tot escoltant-nos els uns als altres i la seva veu persuasiva abans que la de tots.

El seu fervor per la muntanya ja s'ha ponderat tant, que potser costi de creure que això encara no s'ha fet prou. Són famoses les seves acampades a les altes valls pallareses. El Campament Fabra-Arnalot. L'hi vaig fer companyia quatre anys. No hi planyíem les delícies i el "confort": al Planell de Trapa va pujar l'antic "xef" de l'Hotel Colom estirant al cap d'una corda un porcell destinat a set boques inexorables. Sí. Però el Planell era a més de 1.800 metres d'altitud, les nits eren glaçades i no existia llavors cap mitjà de calefacció en una tenda. Hi havia una dutxa, que ens la preniem "empatriarcats" en un seial de pedra; però al bell mig del curs del riu Peguera, amb l'aigua a 5º sobre zero a l'estiu! I de porcell no aconseguírem fer-n'hi arribar més que un, a dues hores de violenta pujada des del darrer poblet.

El vigor del Mestre era extraordinari a la seva edat. Als 63 anys escalà encara el Pui de

► Pompeu Fabra a Alós d'Isil (Pallars Sobirà), 1927

Linya, de 2.800 metres. Els inductors érem jovenalla –Arnalot, Gabarró, Escayola...– que no sempre pensàvem prou si ell podia pujar tan amunt. I mai no desdigué. Un altre any ens féu costat en el campament d'Estanyllong, al capdamunt de la vall de Sant Nicolau, a 2.000 metres; un altre, al Pla de Boet, al peu de la Pica d'Estats. Ja en tenia 67 quan ens acompanyà des de Llinars d'Aigua d'Ora fins a la Mola de Lord, travessant de cap a cap en un dia la Serra de Busa. El seu inseparable Torres Ferrer ens acusava de manca de mirament envers un quasi septuagenari, però era ell el qui es cansava: que el que és a Fabra ni rondinar el sentírem mai.

¿Cal dir que allí també sorgia el filòleg en un cos de vell excursionista? Quan des del Vilar de Busa un s'aboca cap a l'immens fondal, mirant a les Comes Posades, li rodolaven els ulls dins les òrbites, al caire de l'abisme, però més se li encengueren les ninetes quan sentí al pastor ensenyar-nos, amb ample gest, "aquell *tovanc*". Ell batejà, tot visitant-los, amb quina gràcia, els dos estanys més alts, innominats, que coronen el capdamunt de la vall, al mateix peu de l'agulla del Gran Peguera: l'Estany *Escondit* i l'Estany de *Mai-hi-som*. Algun pedant s'escriuirà llegint aquest nom, poc subjecte a la disciplina gramatical més estricta: però ell *vivia* aquella ascensió inacabable; sabia reconèixer la força de la vida, i tenia prou sentit de l'humor, per situar-los quan cal per damunt de normes cegues.

Què veia ell en la naturalesa? Els espectacles imposants? No dic que no. Però encara més la bellesa nua, vasta o humil. Molt bé ho ha escrit l'Arnalot: "es parava a contemplar l'esveltesa d'un arbre, o la bellesa d'una flor al marge del camí, o la lluentor tornassolada d'un escarabat, o el policromat geomètric de les ales d'una papallona..." Entre els estanys pallaresos, no eren pas els grans llacs, el Tort, el Negre, el Trullo, els que més el movien, era la verdor encantada del Trescuro, catifat d'un camp de lleties aquàtils, amb els canviants de llum de l'aigua bellugadissa del riu, que creuant-lo de cap a cap, li esborrona la superfície; era el joiell d'Estanycerull, encastat com una aiguamarina en una muntura de penyes. No eren tant els cops de vista grandiosos, teatrals, com els panorames alegres i lluminosos: eren el Golf de Roses i l'estuari del Ter des dels Àngels, era la meravella verda-bruna de la Revuira recolzant a l'espona de Vall Ferrera.

I prou natura, que més encara li interessava l'home. I, superlativament, el català. Perquè aquests records que acabeu de llegir, tan descosits, tindran almenys la gràcia de retreure els noms i un poc les figures dels qui verament el voltaren. Que a Fabra li va passar com a tots els grans lluitadors: a l'hora del combat eren pocs i incerts els qui el confortaven; guanyada la batalla, molts consentien a pujar en el carro triomfal, i després han estat una munió els qui, si els oïu, hi

muntaren. Sovint sembla que la gent confongui tres grups d'homes, tots tres encapçalats per ell, en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, però de nivell i cohesió ben diferents; a tots tres hi hagué gent duradora i amiga, però molts més passavolants, i fins algun nas hostil. Aquests grups eren, de baix a dalt: els de l'Oficina de Correcció d'Originals, els de les Oficines Lexicogràfiques, i els membres de l'Institut. La primera tingué sempre un paper subaltern, i l'aparició dels auxiliars sovint hi era de durada meteòrica, però hi romangué sempre al cap Emili Guanyabens, que aquest sí que fou un gran i eficaç col·laborador del Mestre. On ell duia, però, la vida, l'estudi i la part pacífica i constructiva de la lluita, és a les Oficines Lexicogràfiques, i allí solament hi convisqueren i col·laboraren llargs anys Francesc Torres i Ferrer –l'amic íntim, l'acompanyant fidel–, Manuel de Montoliu, Josep M.ª Casas i Homs, i el qui això signa. No ho dic ben just, però només perquè també hi passà molts anys Griera, però arronsat en un capoll d'híspida hostilitat, observant des de la seva taula del fons, sempre amb visitants desconeguts que xiuxiuejaven no sense inquisidores llambregades; i perquè també hi havien passat abans alguns anys dos homes que hi deixaren petjada duradora: Carles Riba i Josep M.ª de Casacuberta. Entre els membres de l'Institut, la palestra no fou sempre tan tranquil·la. La part més àrdua va ser arribar a l'acord de les Normes Ortogràfiques, perquè en aquesta part no trobà tant uns seguidors com uns crítics; ni tan sols en la Ponència preparadora de les Normes, on hagué de discutir hàbilment i porfidiosa, i va haver de transigir, amb tots els col·legues de la Secció Filològica i amb un membre representant de les altres dues: discutir, negociar i transigir, amb tots, fins amb el meu pare, que hi era com a ponent de la Secció de Ciències, i que en això fou certament un col·laborador però també un crític. Però havent arribat tots a un acord transaccional en les sessions plenàries de l'Institut, l'obra, des d'aquest moment, passà a mans exclusives de la Secció Filològica, i allí el paper dels col·legues fou més el d'informar, frenar i matisar que no pas pendre iniciatives.

Ja hem vist qui foren allí els seus companys. Però d'un d'ells, més amunt, no més he pogut dir com no sempre, o almenys no en tot, coincidí amb les seves preferències: parlo de Carles Riba. I tanmateix lligaren en tantes coses i tan vitals. Per damunt de tot en el patriotisme encès de tots dos. També en un esperit sincer, que arribava a callar, però no pas a sacrificar l'obligació de dir lleialment, quan verament calia dir-ho, el que sentien. I en un esperit essencialment europeu i culte. Trobo que jo tampoc no seria prou lleial si deixés de subratllar com Fabra trobà un sapientíssim i fidel col·laborador en aquest altre, que també fou mestre meu, i que en vida no deixà mai de prestar-li el més intel·ligent suport.

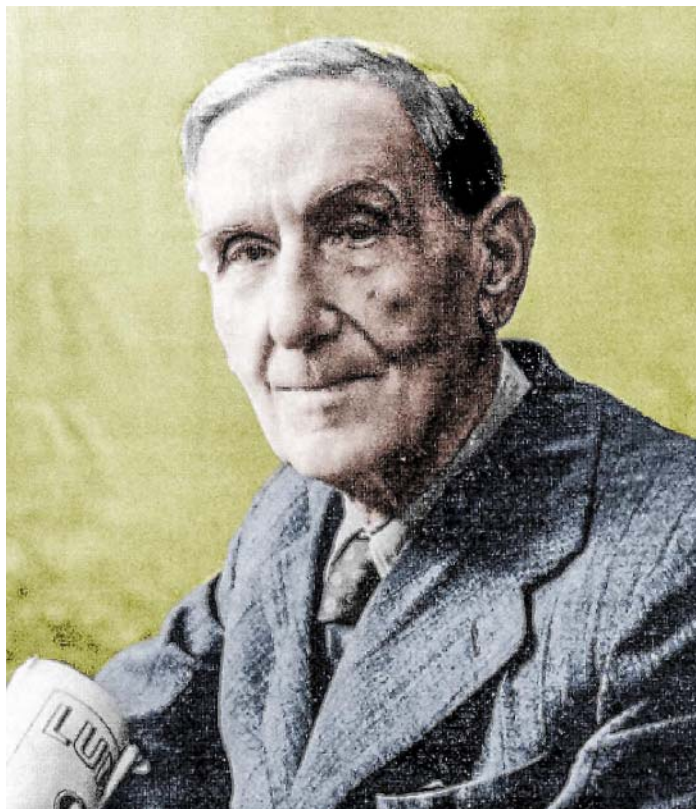
I ara ja hem parlat prou dels aspectes més humans i més amplis de la personalitat de Fabra. Que això no ens dugués, però, a dissimular quin és el grau d'excel·lència en què torreja més la seva figura. Reconeguem que, abans que tot i per damunt de tot, ell fou gramàtic. Però El Gramàtic: així, amb majúscula. Perquè hi ha dues menes de perfecció en les obres humanes: la del talent natural i l'adquirida, gràcies a la persistència, a còpia de superar dificultats. Fabra, com a gramàtic i lingüista, combinava i sumava d'una manera insigne les dues perfeccions. Ja en el primer assaig de Gramàtica, publicat als vint-i-tres anys (1891), se'ns revela amb una disposició nada i una consumada perícia per a l'observació i la formulació gramaticals. I des de llavors fins a l'obra que vaig publicar pòstuma, el ritme i progressió de la seva vida va essent marcat per una llarga sèrie de tractats gramaticals, on cada un ens mostra noves obscuritats aclarides, nous entrebancs eliminats, i nous aspectes, fins aleshores negligits, tractats amb mà de mestre.

Des de la seva *Gramática de la Lengua Catalana*, però, obra publicada per *L'Avenç* l'any 1912, la perfecció sembla assolida: és el tractat més voluminós i detallat que publicarà, i s'imposa reconèixer-hi una perfecció difícilment superable. La Gramàtica redactada en català el 1918, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, ens mostra sens dubte una faç nova: es concentra a la doctrina essencial, s'eliminen detalls, se n'esporguen les observacions comparatives amb el castellà i altres llengües, i els elements històrics i dialectològics, es despulla de doctrines lèxiques i literàries, i en canvi s'hi accentua l'aspecte codificador d'una reforma lingüística ja admesa per tothom; mentre que els canvis deguts a l'admissió de matèria gramatical nova són molt més reduïts, i a penes poden assenyalar-s'hi qüestions no tractades ja en l'obra castellana de sis anys abans.

Avui el nostre públic i els nostres escriptors amb prou feines recorden ja aquelles obres anteriors, ni tan sols l'obra mestra de 1912, molt menys encara el primer assaig juvenívol ni els nombrosos treballs monogràfics dels anys intermedis. El que es recorda més són les edicions successives del llibre de 1918, les seves Gramàtiques catalanes en francès (1928, 1941, etcètera), les "Converses Filològiques", la Gramàtica anglesa en català, la Gramàtica catalana en anglès (encara inèdita); sobretot es recorden les diverses edicions de la Gramàtica de l'Institut, i alguna reducció que se'n féu amb fins pedagògics. Aquestes edicions, que se succeeixen fins a la 7.ª, de 1933, i aquestes altres versions, no aporten materials nous, no aporten l'estudi de nous problemes. El lector extern té la impressió d'una obra que es repeteix amb lleus retocs, fins a l'infinit. El tècnic i l'amic, que ho saben millor, no ignoren que cada una de les principals edicions i versions representa una elaboració nova, subtilment apreuada

i primfilada, una nova condensació d'inacabables hores de reflexió diürna i nocturna de nombrosos problemes concrets, girats del dret i del revés, mirats per dalt, per baix, de lluny i de prop, fins a arribar a la seguretat completa que cap aspecte descuidat, cap racó inadvertit, no crearà conflictes ni suscitarà ja cap entrebanc. L'esforç i el treball nous hi són, però, sàviament dissimulats sota la naturalitat i l'aparent facilitat de la versió definitiva.

Així i tot, és veritat que ja tot hi era –si es vol, amb una estructura menys granítica– des de 1912.

Després d'aquestes, ell escriví encara una obra, de la qual puc parlar amb més coneixement que ningú, pel fet d'haver-la donada a llum. És la que es va publicar pòstuma.^[2] En ella, per primera vegada des de 1912, Fabra ens ofería un llibre d'aspecte enterament nou, i amb una gran riquesa de qüestions no tractades abans, o abordades ara amb un esperit diferent. Fins el lector superficial s'adonarà de seguida que allí les qüestions de sintaxi i de lèxic figuren tractades en quantitat i profunditat molt

més grans que en les obres antigues: en tindrà prou amb una ullada a les parts IV, V, VI i VII, dedicades als *Complements del Verb*, *Grups Verbals*, *Derivació* i *Composició*. Les novetats hi interessaven tant a l'escriptor, que necessita una guia detallada sobre el que pot i el que no pot escriure, com al professor, que cerca matèria per a ampliar les seves classes sobre gramàtica, sobre el lèxic, sobre la llengua tota; tant al mestre, a la recerca d'una forma més eficaç, accessible i clara d'ensenyar allò que hauria de saber tothom, com al lingüista nacional o estranger que vol penetrar més enllà en l'estructura profunda de la nostra llengua.

L'autor mateix es plaïa a posar de relleu un d'aquests aspectes anomenant aquest llibre, en la correspondència que d'ell conservo, "la Gramàtica per als Mestres". L'havia pensada, doncs, molt principalment, com una eina per al qui

ha d'ensenyar el català, o per al qui sabent-lo se'n vol ensenyar a si mateix altres aspectes, no tant per al qui no vol més que un compendi de normes elementals a aprendre per si sol. I en efecte, les parts dedicades a l'ortografia i a la flexió del nom i del verb, així mateix moltes normes sintàctiques, eren formulades llavors amb un esperit pedagògicament més eficaç, que aplanava obstacles i allisava molts grops de les seves gramàtiques anteriors. Però també l'escriptor i el corrector de català que no estan en el cas d'ensenyar ningú, sinó a ells mateixos, hi trobaven matèria nova: sigui orientada cap a atenuar el rigor en la prohibició de certs girs o formes, vius i vivaços al capdavant, sigui en el sentit de posar dins un marc gramatical qüestions tocades fins llavors solament en les "Converses Filològiques". Per citar pocs exemples, em refereixo només a l'evitació de *el... que* amb el valor de *com és de* (§ 111), o la distinció entre *el qui* i *el que* (§ 110); d'altra banda l'admissió, almenys en certs tons de llenguatge, de combinacions com *ens en anem*, *us en ha tret* (§ 64); concordança menys exigible en el cas de *els he rebuts*, *les he rebudes*, *n'he rebuts* que en el de *l'he rebuda* (§ 73); atenuacions en la condemna que pesava sobre alguna forma conjugada (*correm* subjuntiu, *escrigués*, *ell consum*, etc. [§ 61]).

Fora ja d'aquest pla elemental, i posant-nos en un nivell universitari, el llibre obre perspectives profundes cap a fets lingüístics rarament albirats en gramàtiques nostres ni dels altres idiomes. Vegeu, si no, en aquesta, la definició de les funcions del pronom *en* en relació amb els tipus i estructura lògica de les proposicions (§§ 71 i 72), i en general tot el que es refereix al complement acusatiu (§§ 66 i següents); sobre l'ús de *hi* i *en* en els circumstancials de lloc (§ 79); sobre els complements determinatius i predicatius (§§ 84-87); bona part del que ens ensenya quant a les proposicions de relatiu (§§ 109 i següents); i tants altres exemples que fàcilment podria acumular. El lingüista i l'estudiós especialitzat de la llengua no hi troben pas poc a espigolar en tot això; ¿i que diré dels capítols tan nous i densos com la Formació de Mots (Derivació i Composició)? No sé qui té més a aprendre en aquestes parts, si el lingüista o l'escriptor a la recerca de vocabulari ric, personal i expressiu.

Acabo cridant l'atenció sobre un altre aspecte nou i utilíssim en el llibre: el tresor de fraseologia que s'hi reuneix, tan abundosa com la del *Diccionari General* de l'autor, però diferent d'aquesta, recollida pacientment, amb una perspicàcia sempre desperta, durant llargs anys de freqüentar els medis més diversos, sempre amb una orella atenta, una memòria tenaç i un llapis no lluny de la mà. Doll fresc, inexhaurible, de llengua puríssima en acció!

El Mestre començà de treballar en aquest llibre l'any 1940, i degué deixar-lo ja llavors molt avançat, car en la seva correspondència solia parlar-me'n com de

la “Gramàtica de 1940”, així com abans distingia les altres, en la conversa, anomenant-les “Gramàtica de 1912” i “de 1918”. L’any 1946 ja la mirava com una obra feta, i en una carta d’aquest temps la qualificava ja de “voluminosa”. Però tinc proves que continuà treballant-hi fins al moment del seu traspàs, enriquint-la constantment amb nous exemples, amb nous casos i aplicacions especials, que apuntava al marge i més sovint en bocins de paper: molts d’ells, en efecte, corresponen a comunicacions enviades a l’Institut d’Estudis Catalans en els anys 1946 i 1948, alguns s’han de datar del darrer mes de la seva vida, car responen a una llista de qüestions que vaig suscitar en una memòria meva de l’abril d’aquest any, i de les quals tractàrem en un intercanvi de lletres del 20 de novembre i el 8 de desembre. A part dels detalls, el cos de l’obra sofrí diverses reelaboracions successives, copiades per deixebles i en part curiosament revisades per ell mateix.

Així anà fent més densa, rica i útil aquesta obra, amb un pensament clar i ferm fins al final. La mort va privar-lo de donar-hi la darrera mà. Calia completar-ho afegint-hi les addicions, indicades en papers esparsos, sense referència de pàgina ni paràgraf i sovint guardats fora de lloc; comprovar i rectificar les referències nombroses, algunes de les quals resultaven errònies per canvis en la numeració dels paràgrafs de les diferents versions successives; llegir amb gran atenció tots els detalls per esmenar errors de còpia no salvats; eliminar algunes petites inconseqüències que l’autor no hauria vist fins a una última lectura damunt les proves; fins i tot redactar alguna addició que es desprenia dels fulls esparsos però que no hi estava formulada o no ho estava del tot.

En aquesta tasca, que ell mateix va llegar-me, vaig procedir amb una cura meticulosa i una marcada reserva, abstenint-me de tot afegit i retoc, que no m’hauria estat difícil de fer-hi en bon nombre, i que m’hauria permès de suggerir al meu Mestre si ell hagués estat viu. Però l’obra de Fabra té una ressonància nacional i marca un tombant històric tan decisiu per a la llengua literària, que fan d’aquest llibre, com de tots els altres de l’autor, un document d’importància i valor únics, que tots tenim interès a servir intacte. D’ací la meua abstenció. Quan era inevitable d’afegir-hi algun mot, el vaig posar sempre entre claudàtors. I vaig dur les poques qüestions d’alguna importància a la consulta i aprovació de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans. Solament en dos detalls d’importància mínima (§ 86.2, § 72) l’Institut acordà de fer-hi una lleu esmena, segur d’harmonitzar amb el pensament de Fabra la seva obra, de la qual no havia deixat un text definitiu. Aquests eren ben pocs i de relleu ben petit. L’obra era verament acabada, i era tota d’ell.^[3]

Notes

1. Dec aquest i altres fets a converses amb un observador tan fi i penetrant com Alexandre Galí, que, no solament a causa del parentiu, havia conviscut tant amb ell des de la joventut.
2. P. Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona 1956.
3. En aquest treball he refós, junt amb molts records meus, el text d'un pròleg amb el d'una conferència que s'havia de llegir a la Sorbona a la primavera de 1968, amb motiu del centenari de Fabra, però tancada la casa, per les jornades de maig, fou llegida per mi en francès a la Sala Pleyel de París. D'ací l'exordi.

